

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞMENİN OLUŞUMU VE CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA OLGUSU : "KİRALIK KONAK", "SÖZDE KIZLAR", "YAPRAK DÖKÜMÜ"

Ülkü Ayşe OĞUZHAN

Özet

Batıda tarihsel, toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulların sonucunda doğal bir süreç olarak gerçekleşen modernleşmenin, Türkiye'de toplumsal bir proje olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Elit ve bürokrat kesimin önderliğinde uygulanmaya çalışılan bu projenin toplumsal alandaki yansımaları romanlarda da ele alınmaktadır. Çalışmada, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı'nda Batılılaşma olgusunun nasıl ele alındığını tespit edebilmek amacıyla "Kiralık Konak", "Sözde Kızlar" ve "Yaprak Dökümü" adlı eserler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Modernleşme, Batılılaşma, Türkiye'de Modernleşme, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*

Abstract

It is seen that modernism in Turkey became true as a social project whereas it is realized as a natural process interms of historical, social, economic and cultural conditions in West. In the leadership of elite&bureaucrat groups, this project's reflections on social life have also been considered in the novel so. In this study in order to determine how Westernization is considered in Turkish novel, during the first years of Republic Period, "Kiralık Konak", "Sözde Kızlar", & "Yaprak Dökümü" have been examined in detail.

Key words: *Modernization, Westernization, Modernization in Turkey, Turkish Novel in The Republican Period.*

GİRİŞ

Toplumların gittikçe merkezileştikleri bir süreç olan modernleşme, Avrupa’da feodalizmin çöküşü ile başlamıştır. Temel olarak burjuvazinin gelişmesi, sanayileşme gibi unsurları içeren modernleşme sürecinde, toplumun bazı fonksiyonları merkezde toplanırken, öte yandan yeni gruplar doğmakta ve toplumun fonksiyonları birbirinden ayrılmaktadır (Mardin 1991: 27-28). Yani toplumda “farklılaşma” ve “uzmanlaşma” olguları ortaya çıkmaktadır. Modernleşmenin siyasal, toplumsal, kültürel ve daha birçok alanda yeni oluşumları, kavramları beraberinde getirdiği görülmektedir. Batılılaşma kavramı modernleşmeye göre daha dar kapsamlıdır. Modernleşme hem maddi hem de duyu ve düşünce dünyasını kapsayan bir kavramken, Batılılaşma daha çok biçimle ilgilidir. Bu sebeple kapsamı daha sınırlıdır. Ancak Türkiye’de modernleşme, Batılılaşma ile neredeyse aynı anlamda kullanılmaktadır (Çulhaoğlu 2002: 171).

“Modern” olmayan ya da “modernleşemeyen” birçok ülkenin amacı, bu “gelişmeyi” sağlayan ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik sistemini benimsemek olmuştur. Ancak teoride ilerleyen ve düz bir yapı sergileyen modernleşmenin farklı toplumlarda farklı sonuçlara neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Türkiye’nin modernleşme süreci Batıda olduğu gibi kendi iç dinamikleri sonucunda gerçekleşmemiştir. Modernleşme çalışmaları başladığında, modernleşmenin Osmanlı’ya uyarlanmasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazıları Batının sadece teknik, felsefi ve bilimsel çalışmalarının örnek alınması gerektiğini, bunun yanı sıra Osmanlı geleneksel hayatının devam ettirilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bazıları da bunun mümkün olmadığını, Batının her yönüyle Osmanlı toplumuna uyarlanması gerektiğini belirtmekteydi. Bu tartışmalar kültürel ürünlerde de etkisini göstermektedir. Roman yazarları, Batıdan nasıl ve ne ölçüde yararlanılacağı sorununu romanlarda gündeme getirmişlerdir. Hem Osmanlı’da hem de Cumhuriyet döneminde yazılan romanların birçoğunda ise “yanlış anlaşılmuş Batılı” yaşam biçiminin etkileri ele alınmaktadır.

Çalışmanın konusu, Türkiye’nin modernleşme süreci bağlamında Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı’nda Batılılaşma olgusunun nasıl ele alındığıdır. Batıda tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisinde gelişen roman türünün Osmanlı’da farklı koşullarda ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışmada, modernleşme sürecinin bir ürünü olan romanlarda, Batılılaşma olgusunun nasıl ele alındığı, kadın ve erkek kahramanların nasıl temsil edildiği, gündelik hayattaki ve aile hayatındaki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareketle Cumhuriyet Dönemi yazarlarından Yakup Kadri

Karaosmanoğlu'nun "Kiralık Konak", Peyami Safa'nın "Sözde Kızlar", Reşat Nuri Güntekin'in "Yaprak Dökümü" adlı eserleri, metin çözümlemesi tekniğiyle incelenecek ve irdelenecektir.

Romanlar Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır. Oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait çevrelerin durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu kaynaklar ayrıca hem Osmanlı aydınlarının hem de Cumhuriyet Dönemi aydınlarının, sosyal değişimin neden olduğunu sorunlara nasıl yaklaştıklarına da göstermektedir (Mardin 1991: 33). Dolayısıyla Türkiye modernleşmesinin çalışmada belirlenen amaç yönünde incelenmesi, hem Türkiye modernleşmesini çözümlemek hem de aydınların bu konuya yaklaşımlarını belirlemek açısından önemlidir.

Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım "Türkiye'de Modernleşmenin Oluşumu" başlığından oluşmakta, Türkiye modernleşmesinin oluşumunun genel çerçevesi belirlenmeye çalışılmaktadır. "Türkiye Romanında Batılılaşma Olgusu" başlığından oluşan ikinci kısımda ise bir edebiyat ürünü olarak romanın ortaya çıkışı, modernleşmenin Türkiye Romanı üzerindeki etkileri, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı'nda Batılılaşma olgusunun nasıl ele alındığı aktarılmakta ve çalışmanın örneklemini oluşturan romanların çözümlemeleri yapılmaktadır.

1. Türkiye'de Modernleşmenin Oluşumu

Türkiye'de modernleşme olgusunu, Osmanlı İmparatorluğundan bağımsız bir şekilde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada Türkiye'nin modernleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişmeler bağlamında değerlendirilmektedir. Modernleşme hareketlerinin Tanzimat Dönemi'nde başladığı görülmektedir. Bu dönemde öncelikli olarak askerî alanda olmak üzere, Osmanlı hukuk sisteminde, yöneten – yönetilen ilişkisinde, kıyafetinde ve daha birçok alanda reformlar yapılmıştır. Osmanlı'nın modernleşme projesi, Batı'daki süreçten oldukça farklı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun biraz da zorlamayla girdiği bu süreç askeri ve teknik kaygılarla başlamıştır. Devlet bir yandan klasik yapısını kendi idaresi altındaki yeniliklerle devam ettirmeye çalışırken, diğer yandan da bu yapıyı yine aynı yeniliklere karşı korumak durumunda kalmıştır (Coşar 1999. 59-61). Böyle bir durum ise Osmanlı'da ikili bir yapının oluşmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'na Batılı anlamda bir siyasal düşüncenin girmesi, Batıda fizyokratlar olarak bilinen kamu idaresi kuramcılarının uzantısı sayılan 'kemaralizm" yoluyla olmuştur. Kemaralizm, Batıda aydın despotizmi adı

verilen siyasal görüşün siyasal teorisini oluşturmaktaydı. Aydın despotizminin istediği yapılanma biçimi, merkezden idare edilen, bütün birimlerin birbirine eş olduğu bir devlettir. Bu amacın son kertede Fransız İhtilali'yle gerçekleştirildiği söylenebilir. Kemaralizm, aydın despotizminin kuram hâline getirilmiş düşüncesiydi. Kemaralistlere göre güçlü bir devletin problemsiz bir orta sınıfa dayanması gerekiyordu. Devletin görevi bu çerçevede tebaaya eğitim ve ticareti kolaylaştırmak, onları koruyarak birer "üretici" hâline getirmek, elde edilen vergilerden yeni tipte bir orduyu, bürokrasiyi ve genel olarak devlet kurumlarını güçlendirmektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yapıyı örnek aldığı söylenebilir (Mardin 1991:84). Osmanlı ve Cumhuriyet reformcularının esin kaynakları Fransız Devrimi'ne dayanmaktadır. Devleti ve toplumu yeniden yapılandırma anlayışı bakımından, 1793-94 yıllarında Fransa'ya egemen olanlar ile Osmanlı/Türk reformcuları arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Fransa'da devrimle beraber, Fransa'nın idari yapısı yeniden belirlenmiş, sokak ve caddelerin adları değiştirilmiş, hatta adları eski rejimle, kraliyet ailesiyle ya da ruhban sınıfı bağlantılı kişiler yeni adlar almaya özendirilmiştir. Benzer yönleri Osmanlı / Türk modernleşmesinde de görebilmek mümkündür. Osmanlı ve daha sonra Türkiye'de birçok siyasal idareci, elit, aydın için insanların dış görünümü, caddelerin temizliği, kurumların türü ve niteliği gibi biçimsel değişim modernleşmenin temel unsurları olarak kabul edildi (Kasaba 1999: 21). Batıyı model alma projesiyle tohumları atılan modernleşme hareketlerinin, devam eden süreçte de aynı doğrultuda gerçekleştirildiği söylenebilir. Dolayısıyla bu hareketler istenilen düzeyde başarılı olmamıştır.

Toplumun iç dinamikleri sonucunda başlamayan modernleşmenin uygulayıcıları elit kesimdir. 19. yüzyıl Osmanlı elitinin ortak noktası ve hedefi devleti kurtarmaktır. Söz konusu amaç II. Mahmud'un reformlarında, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın düşüncelerinde, Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin fikirlerinde, son olarak da Mustafa Kemal'de görülebilir (Mardin 1999:59). Avrupa'dan alınacak yeniliklerin yapısı hakkında üç görüş bulunmaktaydı (Enginün 2004:331):

- 1) Avrupalı olan her şeyi kabul etme taraftarı olan radikal Batıcılar
- 2) Avrupa'dan gelen her şeye tamamiyle muhalif olanlar
- 3) Sentez oluşturmaya çalışan aydınlar

Modernleşme projesi yürütülürken tüm bu farklı görüşlere rağmen Osmanlı/Türk elitinin ortak özelliği modernleşmeyi tepeden tabana inen bir süreç olarak algılamalarıdır. Elitlerin amacı içinde bulunulan koşulları maddi ve formal olarak yeniden biçimlendirmeye yöneliktir ve bunların Avrupa'daki gibi

olmasını sağlamaktı. Temel varsayım ise ortamın ve kurumların değişmesi hâlinde, bireylerin davranışlarının kolayca değişebileceği ve biçimlenebileceğiydi (Kasaba 1999: 22). Ancak yaşanan süreçte beklenen değişikliklerin, istenilen düzeyde gerçekleşmediği görülmüştür.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarına gelinceye kadar modernleşme çalışmalarının gerçekleşmesini engelleyen faktörler şöyledir (Zürcher 1995: 72-73):

Öncelikle eğitilmiş ve güvenilir eleman ihtiyacı oldukça fazlaydı. Yeni eğitim kurumları kurulmuş olmakla beraber, bu kurumlar ancak 1840'tan sonra çok yavaş bir şekilde devletin ihtiyacını karşılayabilecek mezunlar vermeye başladı. Bu durum da siyasal sistemi olumsuz yönde etkiledi. Faktörlerden biri, reformların yönetimdeki bilinçli bir siyasal tercihin sonucu olmasıydı. Reform politikaları halkın baskısı sonucunda değil, yöneticilerin Batı perspektifli öngörülerini yolunda gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Bir diğer faktör, yeni yapılandırmalar olmakla beraber kişisel ilişkiler sonucunda mevki edinmenin hâlen devam etmesiydi. Yani bürokraside nitelikli kişilerden çok, birilerinin hamiliğinde bir yerlere gelen insanlar bulunmaktaydı. Bu durum ise, sarayda sürekli iç çekişmelere neden oluyordu. Faktörlerden bir diğeri ise, 19. yüzyıl reformlarının köklü değişikliklerden çok, yüzeysel nitelikli olmasıydı. Yani eski kurumlar kaldırılmıyor, sadece yeni yasalar ve yeni kurumlar kuruluyordu. Bu durum ise zamanla bir ikiliğe sebep oldu. Son sebep ise, reformların ekonomik ve mali temelden yoksun olmasıydı. Devletin mali kaynakları reformların gerçekleştirilmesi için oldukça yetersiz kalıyordu.

Türkiye modernleşmesinin önemli özelliklerinden biri, Türkiye modernleşmesini konu edinen tüm çalışmalarda vurgulandığı üzere, özellikle cumhuriyetin ilanından sonraki reform hareketlerinde amacın yalnızca bir siyasal rejim değişikliği olmamasıdır. Hem yeni bir yaşam biçimi hem de bu yeni yaşam biçimine uygun bir insan tipi yaratılmak amaçlanmaktaydı. Tek parti dönemi ideolojisinin merkezinde ülkeyi modernleştirmek ve bu amaç doğrultusunda toplumu her düzeyde yeniden yapılandırmak vardır (Onbaşı 2003-04:89). Türkiye'nin modernleşmesi, yukarıda da belirtildiği gibi kendiliğinden oluşan bir süreç değildir. Mahçupyan bu süreci şöyle değerlendirmektedir (1999: 57):

“Modernleşme reformların çizdiği bir çerçeveye indirgenmiştir. Bu noktadan itibaren de reformlardan sapmaların şiddetle cezalandırılması ve reformların topluma benimsetilmesi esasına dayanan bir siyaset tanımı geçerli oldu. Böylece değişimin kendisi,

devleti toplum karşısında güçlendiren, otoriter zihniyeti pekiştiren bir işlev yüklendi. Öte yandan modernliğin ataerkilliğe karşı otoriterliğin güçlenmesi olarak anlaşılması ve batı modernitesinin özü olan relativizmin dışlanması, devleti daha da güçlü bir konuma oturttu. Sonuçta zihniyet açısından devlet-toplum ilişkisinde temel bir değişim gerçekleşmezken; toplumun zihni çerçevesi açısından da çok yavaş ve dış zorlamalarla yürüyen bir değişim süreci yaşanabildi”

Osmanlı’da ve Türkiye’de modernleşme çalışmaları bağlamında meydana gelen olaylar, toplumsal alanda çok ciddi siyasi, ekonomik ve sosyal buhranlara neden olmuştur. Modernleşme yolunda askerî, siyasi alanda yapılan çalışmalar sosyal alanda da etkisini göstermiştir. Sanayileşme, kentleşme ve hızlı nüfus artışı gibi olgular, toplum hayatında yeni hareketlilik alanlarının açılmasına sebep olmuştur. Yaşam biçimine ve zihniyet değişikliklerine etki eden faktörlerin bir diğeri ise, teknolojik gelişmelerdir. Teknolojinin bireyler ve toplum üzerindeki en önemli etkisi ise, geleneksel dönemden tamamen farklı bir yaşam tarzının ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda teknoloji toplumsal tavır alışlarda yaşanan kırılma noktalarının nedeni olmuş ve dolayısıyla toplumsal sürekliliği engelleyici bir rol oynamıştır. Bu gelişmenin temelinde de teknolojiyi üreten zihin yapısının farklı toplumlarda karşılık bulamaması yatmaktadır. Bu süreçte sosyal ilişkiler değişmiş ve yeniden tanımlanmıştır. Batılılaşmamış toplumların, Batıyı temel alarak gerçekleştirdikleri modernleşme, toplum hayatının yeniden düzenlenmesi olarak varlık göstermiştir. Model alınan Batı yaşam tarzı ise toplumlarda olumlu ve olumsuz değişikliklere sebep olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı toplumda da kendi iç dinamikleri sonucunda gerçekleşmeyen sosyo – kültürel bir değişim süreci yaşandığı görülmektedir (Meriç 2000:16-17). Dolayısıyla modernleşme yolunda yapılan bazı çalışmaların bir nevi taklitçilik zihniyetiyle Osmanlı’da ve Türkiye’de varlık gösterdiği söylenebilir. Gelişmemiş, az gelişmiş, modernleşmekte olan ifadelerle nitelendirilen ülkelerin, taklit yoluyla Batılılaşmaya çalışması ise , bu ülkeleri etkilemiş ve sosyal hayatın değişiminde bir bilinç kaybının yaşanmasına neden olmuştur (Meriç 2000:42). Osmanlıyla başlayan modernleşme çabaları ve bu çerçevede örnek alınan Batılı yaşam tarzı, bireylerin düşünce yapısını şekillendirmeye başlamıştır. Değişen ve gelişen yeni iletişim olanaklarıyla beraber batılı yaşam tarzları toplumsal alana aktarılmış, bunun orta tabakaya da benimsetilmesi amaçlanmıştır (Meriç 2000:49). Ancak bu süreçte toplum ve bireyler yeni yaşam biçimine uyum sağlamakta güçlük çekmişlerdir. Bazıları katı bir biçimde geleneksel yaşam tarzını sürdürmeye çalışırken, bazıları da yanlış yorumlanmış bir Batılı hayat tarzını benimsemiştir.

Osmanlıyla başlayan Türkiye'nin modernleşme süreci “zamanlama” bakımından Batı modernleşmesinden farklılaşmaktadır. Batıdaki oluşumun tersine, kapitalizm-modern devlet ikilisi bağımsız bir süreç olarak gelişmemiştir. Aynı zamanda, kapitalist devlet ekonomisi ile bütünleşme sürecinin başlamasından önceki dönemde Osmanlı'yı belirleyen nitelikler, Batıdakinden oldukça farklıdır (Mardin 1973: 10 aktaran : Kazancıgil 2000: 140). Dolayısıyla Osmanlı ve Türk modernleşmesi incelenirken bu farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Osmanlı devletinin ekonomik yapısının yaygınlık alanı ve içsel sağlamlığı ile devletin güçlü ve düzenli olması kapitalist devlet ekonomisiyle bütünleşmesini aynı zamanda onun merkezinde yer alabilecek konumda olmasını engelleyen faktörler arasındadır (Kazancıgil 2000: 140-141). Cumhuriyetin ilanıyla beraber başlayan ve günümüze dek gelen süreçte modernleşme projelerinin sosyolojik ve siyasal değerler bakımından homojen olduğunu söyleyebilmek pek de mümkün değildir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, o tarihe kadar sürdürülen anlayıştan önemli bir kopma yaşanmıştır. Diğer kopma 1980 sonrasında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte söz konusu kopmaların birbirinden bağımsız değil, birbiriyle etkileşim halinde ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkündür (Kahraman 2002:135).

Modernleşme çalışmalarının kadının toplumdaki konumu üzerinde de etkileri olmuştur. Liberalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının durumunun gelişimi sorunu gündeme geldiğinde, Batı uygarlığını en iyi temsil eden öğretisi olarak değerlendirilmiştir (Caporal 1982: 19). Osmanlı İmparatorluğu'nda “kadının kurtuluşu hareketinin” başlangıcı da Tanzimat Dönemi'ne denk gelmektedir. Osmanlı'nın Batı uygarlığına yönelmesi de bu dönemde başlamıştır. (Caporal 1982:51-52). Bu dönemde Osmanlı kadının hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiş, kadın hayatı farklı biçimler almıştır. Bu değişimleri sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. 19. yüzyılda dünyada bilimsel, kültürel, toplumsal ve teknolojik anlamda yaşanan yapısal değişimler, Osmanlı'da da etkilerini göstermeye başlamıştır. Söz konusu etkiler Osmanlı klasik aile yapısını hem kentsel hem de kırsal alanda değiştirmeye zorlamıştır. (Ortaylı 2003: 249).

Modernleşme çalışmaları kültürel alanda da değişikliklere neden olmuştur. Roman, hikâye, gazete gibi Batı edebiyat türleri toplumsal alanda görülmeye başlandı. Bunlar aracılığıyla “kendisiyle hesaplaşan”, “oldukça duyarlı”, “Batı müziği ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi”, “bir Avrupa dili konuşabi-

len”, “pozitivist”, “insana değer veren”, “Batılı yaşam tarzına bağlı” Osmanlı/Türk imgesi inşa edildi. Söz konusu ürünlerde işlenen konular ise yeni birey anlayışı, özgürlük düşüncesi, kadın hakları ve sosyal adalet, yurt dışı eğitim, moda, yabancı dil şeklindedir. Karakterler ise genellikle eleştirilen Batı hayranı tiplerdir (Göcek 1999: 265)

Tanzimatla başlayan modernleşme çalışmalarının gündelik hayatta da birçok etkisi olmuştur. Batının giyim, dekorasyon, eğlence anlayışı ve biçimi gibi birçok unsur önce Osmanlı’da daha sonra Türkiye’de örnek alınmış, günlük hayatta uygulanmaya başlanmıştır.

Modernleşmiş ve modernleşme sürecinde olan toplumlarda geleneksel değerler sisteminin yerini yenilerinin aldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki modernleşme süreci, diğerlerinden farklı olmaktadır. Bu ülkelerde daha çok süreç elitlerin girişimlerinin yoğunluğuyla, elit – kitle ilişkisi çerçevesinde gelişmektedir. Yani bir tarafta modernliği benimseyen ve kitlelere benimsetmeye çalışan seçkinler grubu bulunurken, diğer tarafta geleneksel değerleri benimsemiş kitleler bulunmaktadır (Yılmaz 1995: 24). Modernite projesi her ne kadar evrensellik iddiası taşısa da, Doğu – Batı karşıtlığını içsel özelliklerinde barındırdığı için, modernite projesine karşı dirençler de oluşmuştur. Doğu için batılılaşmak her zaman için yabancı olmak anlamına gelecektir, çünkü yapılar ve içsel dinamikler farklıdır. Dolayısıyla böyle bir durum beraberinde direnişleri de ortaya çıkaracaktır ya da çıkarmaktadır. Modernleşme çalışmalarını yürütenler bile Batıya rağmen Batılılaşmaktan bahsetmek durumunda kalmışlardır. Onlara göre Batının iyi yönleri olduğu kadar kötü yanları da bulunmaktadır (Tekeli 20002: 32- 34). Bir toplumda değişim projeleri uygulanırken o toplumun kendisine özgü tarihsel, siyasal, sosyolojik ve ekonomik özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekir. Tepeden inmece bir yaklaşımla uygulamaya konan projeler, toplumda karşılığını bulamayabilir ve kaos ortamına sebep olabilir.

2. Türkiye Romanında Batılılaşma Olgusu

Türkiye’nin modernleşmesi bağlamında Cumhuriyet Dönemi Türk Romanının değerlendirilmesine geçilmeden önce edebiyat ve daha özel olarak romanın toplumsal gerçekliği yansıtmadaki rolüne ilişkin bazı tespitler yapmakta fayda bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde öncelikle bu roller değerlendirilecektir.

Edebiyat ve Roman

Yaşamı, yaşanılanı ya da düşleneni yansıtan edebiyatın farklı tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir (Özdemir 1999: 15):

“Edebiyat, duygu ve düşüncelerin, insan ve toplum yaşantısının, etkili, güzel, çarpıcı bir biçimde anlatımını amaçlayan sanat dalıdır.”

“Belirli bir bilim dalı için yazılmış yazı ve yapıtların tümü.”

“İnsan düşüncesinin boyutlarını belirleyen dinden tarihe, tarihten ahlaka, ahlaktan siyasete değin başka başka alanlarda oluşturulmuş tüm büyük yapıtlar, edebiyat olarak düşünülmüştür.”

Edebiyat öncelikle insanı dile getirmeyi amaçlamaktadır. Bilim dallarının ilgilendiği birçok konuyla, edebiyatın da uğraştığı görülmektedir (Aytaç 1999: 20).

Herhangi bir konunun işlendiği romanlar ilmi, edebi, fikri çalışmaları kaynak olarak kullandığı gibi zaman zaman onlara da kaynak olabilmektedir (Miyasoğlu 1998:14).

Edebiyatın ürünlerinden/türlerinden biri olan romanın ne zaman ortaya çıktığına ilişkin farklı görüşler olmakla beraber Batıda yaşanan siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal nedenler bağlamında on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda ortaya çıktığı söylenebilir (Naci 1990:7). Yani Batıda romanın edebî bir tür olarak ortaya çıkışı, çok uzak bir geçmişe denk gelmemektedir. Romanın Batıda ortaya çıkış nedenleri arasında ise, Batının sınıflı toplum yapısında burjuvazinin etkinliği, Rönesans ve Reform hareketlerinin bir sonucu olarak kabul edilebilecek Fransız İhtilali yer almaktadır (Miyasoğlu 1998: 17).

Türkiye’de Roman

Romanın Türk edebiyatına girmesi ise Tanzimat Dönemi’nde olmuştur. Bu dönemden önceki edebiyat ürünlerinin roman ve öykü tekniği ile ilgisi bulunmamaktadır. Divan edebiyatındaki düz yazı ya da manzum olarak yazılan öyküler belli konuların dışına çıkmazken, halk öyküleri ise masal niteliği taşıyan ürünlerdir (Önertoy 1984:1). Türk Edebiyatı’nda görülen ilk roman Fenelon’un, Yusuf Kamil Paşa tarafından 1859 yılında Terceme-i Telemak olarak çevrilen eseridir . İlk Türkçe roman ise 1872 yılında Şemsettin Sami tarafından yazılan “Taaşuk-i Talat ve Fitnat” tır. Bir edebiyat ürünü olarak romanın Osmanlı’da, Avrupa’dan daha geç bir dönemde ortaya çıkmasının nedeni, iki ayrı coğrafyanın siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal farklılığında aranmalıdır. Batının bireyi ön plana alan toplumsal yapısı Osmanlı’da bulunmamaktadır. Bireyin olmadığı yerde romanın da olmadığı görülmektedir (Naci 1990:14-21).

Tanzimat Dönemiyle başlayan Batılılaşma hareketlerinin Türk edebiyatındaki yansımalarını gösteren en tipik ürünlerinden biri de romandır. Batıdan alınan roman, hikâye, tiyatro dramatik yapıları itibariyle sosyal ve siyasi değişmelerle oldukça yakından ilişkilidir. Tanzimatla beraber edebi çevrelerde roman itibar kazanmaya başlamıştır. Böyle bir durumun nedeni ise romanın, yeni düşüncelerin ifade edilmesinde ve aktarılmasında önemli bir rolü olması şeklinde açıklanabilir (Yalçın 2000: 16). Roman türünün Osmanlı’da yer almaya başlamasıyla beraber, toplum yapısına uygun romanların nasıl olacağı tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu konuda farklı iki görüşün olduğu görülmektedir. Birinci görüş, okuma yazma bilenleri Batılı öykü ve romana alıştırmak gerektiği savunmaktadır. Bunun en önemli temsilcilerinden Ahmet Mithat, Batılı öykü ve romanla Türk halk öykülerini uzlaştırmaya çalışmıştır. İkinci görüşün temsilcilerine göre ise, tamamen Batı tarzında roman ve öykü yazılmalıdır. Yani halk öyküleri geçmişe ait ürünler olarak kalmalıdır. Bu yaklaşımı ilk benimseyen kişinin Namık Kemal olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Namık Kemal’in ardından Sami Paşazade Sezai, Recaizade Ekrem ve Nabizade Nazım gelmektedir (Önertoy 1984:2).

Roman yazarlarının çağlarının felsefesini ve bilimini ilk kaynaklardan öğrenemedikleri, ancak aynı kültür ortamını paylaştıkları düşünürlerle kurdukları ilişkiler çerçevesinde felsefi, toplumsal sorunları eserlerinde yansıttıkları görülmektedir. İmparatorluğun yaşadığı sorunlar yazarlara ilham kaynağı olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı toplumun ekonomik, siyasi, toplumsal yapısı Batıdakinden oldukça farklıydı. Bu durum ise Osmanlı aydınını ve romancısını “kitabî” kalmaya mecbur kılıyordu. Batının üstünlüğünün bilincinde olan aydınlar bilim ve teknik öncelikli olmak üzere birçok uygarlaştırıcı unsurun Batıdan alınması gerektiğine inanıyor ve düşünüyorlardı. Fakat bunu “kimlik” değiştirmeden ve tarihten gelen özelliklerini koruyarak yapmayı amaçlamaktaydılar. Osmanlı yazarlarının referans çevresinin değişmesi 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Timur 1991: 43).

Romanlarda işlenen konuların başında alaturkalık – alafrangalık sorunu gelmektedir. Ahmet Mithat Efendi edebi eserlerde alafrangalığın yani Batılı yaşam tarzının eleştirilmesi tutumunu getirmiştir. Hüseyin Rahmi bu tutumunu “Şık” tipinde göstermektedir. (Berkes Tarihsiz, 443).

Cumhuriyet dönemi, sosyal ve siyasi değişimin, daha köklü ve yaygın bir biçimde gerçekleştiği, bu paralelde toplumu da değiştirdiği bir dönemdir. Edebiyatçılar, bu dönemde yeni rejimin faaliyetlerini geniş kitlelere duyurmak ve benimsetmek gibi bir misyon üstlenmişlerdir. Dolayısıyla roman çözümlerinde ve değerlendirmelerinde sosyal ve siyasi değişimleri göz önünde

bulundurmak gerekmektedir (Yalçın 2000:17). Batılılaşma olgusunun işlendiği ilk romanlarda, Batılı erkek karakterlerin genellikle budala ve beceriksiz, kadın karakterlerin ise istenmeyen evliliklere zorlanan, güçsüz, pasif olarak temsil edildikleri görülmektedir (Kandiyoti 1996:137). Cumhuriyet döneminde yazılan romanlarda benzer anlatımları görebilmek mümkündür. Romanlarda yanlış anlaşılmalı Batılı yaşam tarzı sık sık eleştirilmiştir.

Kadınlara modernleşme sürecinde bazı roller yüklendiği görülmektedir. Bu rollerden en önemli ise annelik ve annenin sosyalizasyon işlevi olarak vurgulanmasıdır. Yeni kuşakların yetiştirilmesinde, toplumsal kodların iletilmesinde kadınlar, annelik rolleri sebebiyle ulus devlet ideolojileri çerçevesinde tüm toplumsal projelerde merkezi öneme sahip oldular. Ulus devlet inşa edilirken aile, ulusun ahlaki bir ünitesi olarak tanımlandı (Durakbaşı 1998: 36). Toplumsal zeminde yaşanan bu gelişmelerin izlerini romanlarda da görebilmek mümkündür. Özellikle Cumhuriyet Döneminde yazılan romanlarda bir yanıyla geleneksel değerlerini muhafaza eden, diğer yanıyla Batılı unsurlara sahip olan kadınların ideal tip olarak yansıtıldığı görülmektedir

2.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Batılılaşma Olgusu: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa

Cumhuriyet dönemi yazarları 1940 yılından sonra yetişmeye başladığı için, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yazarların Osmanlı döneminde yetişen yazarlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Cumhuriyet dönemi edebiyatında ve devam eden süreçte gerçekçi yöntemin egemen olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu dönemin önemli isimleri arasında Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Peyami Safa, Selahattin Enis, Mahmut Yesari, Esat Mahmut Karaktur, Ercüment Ekrem Talü, Güzide Sabir, Halide Nusret Zorlutuna, Müfit Ferit Tek, Sükufe Nihal yer almaktadır (Önertoy 1984: 11).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Peyami Safa ve Reşat Nuri Güntekin'in Türkiye'de Batılılaşma olgusunu, eserlerinde ele aldıkları ve bunun olumlu/olumsuz yönlerini aktarmaya çalıştıkları görülmektedir. Aşağıda söz konusu yazarlar çalışmaya konu edilen eserler hakkında bazı bilgiler yer almaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun roman yazarı olarak ismini duyurduğu ilk romanı Kiralık Konak'tır. Kiralık Konak yazarın en çok sevdiği ilk romanlarından biridir. Çünkü o'na göre roman tekniğine en uygun eseri Kiralık Konak'tır. Yazarın düşünceleriyle Batıya, duygularıyla Doğu'ya bağlı olduğunu, dolayısıyla tam bir geçiş dönemi yazarı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. (Önertoy 1984: 15-16). Romanda, üç ayrı kuşak arasındaki görüş,

duygu ve yaşam tarzındaki farklılıklar üzerinde durulmakta, bu farklılıklar sebebiyle de bir ailenin çözülüşü gösterilmiştir. Eserde, Batı hayranı “züppe” tipi başarı ile çizilmiştir. Romanın bir diğer özelliği ise, bazı olayların, bu olayların kurgusunun, olayların kişiler üzerindeki etkilerinin Madam Bovary ile benzerlik göstermesidir (Cevdet 1998: 130).

Peyami Safa psikolojik roman türünde eser veren önemli isimlerden biridir. Romanlarında psikolojik çözümlenmelerle birlikte güçlü bir gözlem de dikkat çekmektedir. Yazarın başarılı eserler vermesinin temelinde konuya göre kişiler ve tipler seçmesi yatmaktadır. Kişilerin özellikle iç dünyaları üzerinde durmaktadır (Önertoy 1984: 28-29). Özellikle Fransız romancılarını örnek alan Safa, aynı zamanda Dostoyevski, Oscar Wilde gibi yazarlardan yararlanmıştır. Eserlerinde, 1) hayatın sorunlarına yer vermeye, 2) önce dışarıya, sonra içeriye yer vermeye, 3) insanın yalnız dışında ve yalnız içinde kalmamaya, 4) mümkün olduğunca objektif kalmaya 5) mutlaka yaşanmış olayları yazmaya çalışmıştır (Kudret 1998: 310). İlk eserlerinde önce olaylara, daha sonraki eserlerinde ruh çözümlenmelerine yer vermiştir. Felsefe, psikoloji konularında kitaplar okuması, romanlarında bunlardan yararlanmasına olanak sağlamıştır. Sanat hayatını son dönemlerinde olaya değil, düşünce ve ruh çözümlenmelerine önem vermesi yüzünden, o dönemdeki bir çok romanlarının (Fatih- Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı) vb kahramanları belli birtakım düşünce duyguları anlatmak için yaratılmış kişiler olarak görülmektedir Bazı konular ilk eserlerinde ve son eserlerine kadar tekrar ele alınmıştır (Kudret 1998. 310-312).

Peyami Safa'nın “Sözde Kızlar” adlı eseri dil ve anlatım itibariyle seviye olarak oldukça iyi bir konumdadır. Roman sanatı, tiyatro, hikâye, sinema filmi gibi sadece iç akışa ve konunun çarpıcılığına dayanmaz, birçok unsurun bir araya getirilmesiyle oluşur. Bu unsurlardan biri de malzemenin belirli bir bakış düzenine göre anlatımıdır (Yalçın 2000: 93). “Narrative tecnicque” adı verilen bu özellik romanda dengeli bir şekilde yer almalıdır (Hawthorn 1985, 31 aktaran Yalçın 1994: 94). Bir romanın başarılı olabilmesi için kurgunun başarılı bir biçimde anlatım tekniği ile desteklenmesi gerekir. Bu unsurları Peyami Safa'nın romanlarında görebilmek mümkündür (Yalçın 2000: 94). Romanın ana konusu İstanbul'daki kokuşmuşluk ve çürümüşlüktür. Yazara göre bu bozuklukların giderileceği yer Anadolu'dur. Dolayısıyla roman Anadolu'yu bir ideal olarak sunan romanlar arasında da sayılabilir. Çünkü romandaki dürüst ve namuslu insanların tümü Anadolu'ya bir kurtuluş olarak görmektedir (Yalçın 2000: 98).

Reşat Nuri Güntekin de Anadolu'yla ilgilenen yazarlar biridir. O dönemde Anadolu'nun yaşadığı belirsizliklerden etkilenmektedir. Reşat Nuri'nin

toplumu ilgilendiren çeşitli sorunlar üzerinde görülmektedir (Önertoy 1984: 18-19). Reşat Nuri Güntekin'in romanları sanat anlayışı açısından duygusal romanlar ve toplumsal romanlar olarak ikiye ayrılabilir. Birinci tipe Çalkuşu, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi gibi romanları dâhil olurken, ikinci tipte Yaprak Dökümü, Yeşil Gecesi, Miskinler Tekkesi gibi eserleri bulunmaktadır. Ancak bu sınıflandırmayı net bir şekilde yapabilmek de mümkün değildir. Genel olarak Batı roman geleneğini benimsemiş olmakla beraber, Türkiye roman geleneğinden de etkilenmiştir. Yaprak Dökümü'nde “yanlış anlaşılmalı Batılılaşma” teması üzerinde durmuştur. Reşat Nuri'nin bazı romanlarında “iyilik” ile “kötülük” bir kişilikte temsil edilmez, bu özellikler farklı karakterlerde sunulmaktadır. Ancak Yaprak Dökümü, Tanrı Misafiri gibi eserlerinde bu yönünden kurtularak, sanat alanında daha başarılı olmuştur. Realist bir yazardır. Eserlerinde ideal tipteki insanlar yaratmakla beraber, bunlar gerçek yaşamdan aktarılmış kişilerdir (Kudret 1998: 264- 265). Yaprak Dökümü, katı bir ahlak anlayışının ve kuşaklar arasındaki düşünce ayrılığının ailenin yıkılmasında oynadığı rolün önemini belirtmektedir. Yazarın eserlerinde toplumsal sorunlara dikkat çekmesi topluma dönük bir yazar olduğuna kanıt olabilir (Önertoy, 1984: 19-20). Yaprak Dökümü, toplumsal roman alanındaki en verimli ve en başarılısı olarak nitelendirilebilir. Eser batılılaşmanın yanlış anlaşılması üzerinde yoğunlaşmakta, batı özentisi hayatla gelir arasındaki dengesizlik yüzünden bir ailenin çözülüşünü anlamaktadır (Kudret 1998: 289).

Çalışmada eserleri incelenen yazarlar hakkındaki özetleyici bilgilerin ardından, çalışmanın bu kısmında söz konusu eserlerde Türkiye’de Batılılaşma olgusunun nasıl ele alındığı incelenmekte ve irdelenmektedir.

2.1.1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Kiralık Konak

Romanda, bir konakta kızı, damadı ve torunlarıyla bir konakta yaşayan Naim Efendi'nin hayatlarındaki değişim aktarılmaktadır. Üç kuşağın bir arada yaşadığı konakta yaşama bakışta ve onu değerlendirmede görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Damadı ve torunlarının yaşam tarzından, Naim Efendi hoşnut değildir. “Batılı” yaşam biçimini benimsemeye çalışan Seniha, Faik adında bir gençle uzun süren bir birliktelik yaşar. Ancak bu ilişki, evlilikle sonuçlanmaz, Seniha başka erkeklerle görüşmeye devam eder. Seniha'ya büyük bir aşkla bağlı olan Hakkı Celis ise aşkına karşılık bulamayınca savaşa katılır ve şehit olur. Yaşanan olaylar sonucunda Naim Efendi'nin kızı, damadı, torunları konaktan ayrılır ve konak kiraya verilir.

2.1.1.1. Romanda Kadın ve Erkek Karakterler

Romanda hayatlarındaki değişimin ve çözümlerin anlatıldığı ailenin büyük babası Naim Efendi, geleneksel zihniyete sahip, Batılı yaşam tarzın-

dan hoşlanmayan bir karakter olarak temsil edilmektedir. Eserde geleneksel düşünce yapısına sahip olması sebebiyle olumlanan Naim Efendi, olaylara yerinde ve zamanında müdahale etmemesi nedeniyle de olumsuzlanmaktadır. Buradan hareketle modernleşme süreciyle yaşanan değişimlerde geleneksel zihniyetteki insanların belki de yöneticilerin tavırlarına göndermede bulunduğu söylenebilir. Yani romanda, bireyler hatta yöneticiler modernleşme yolunda gerçekleştirilen çalışmalar sırasında, olaylara zamanında müdahale etselerdi, modernleşmeyi yanlış yorumlamasalar dı toplumun yaşantısında bozulmalar, çözümler olmayacaktı, imalarının yapıldığı söylenebilir. Naim Efendi'nin toplumsal konumuna gelince, babası gibi o da devletin üst mevkilerinde görev almış biridir. Ancak hükûmetin yapısındaki değişikliklerden sonra görevinden ayrılır. Romanda Naim Efendi'nin görevinden ayrılış nedeni şöyle aktarılmaktadır (Karaosmanoğlu 2003: 9): “İnkılaptan iki sene evvelde, dolaşık bir “tevlîyet” (vakıf işlerine bakma görevi) davası yüzünden istifasını verdi ve günden güne bulanık hükümet işlerinden tiksinierek bir köşeye çekildi”. Bu ifadelerde dikkat edilmesi gereken nokta Naim Efendi'nin “bulanık hükümet işlerinden tiksinimesi”dir. Buradan hareketle yazarın, geleneksel düşünce yapısına sahip bir bürokrat olan Naim Efendi karakteri aracılığıyla, batılılaşma yolunda yapılan revizyonlara eleştirisini dile getirdiği söylenebilir. Naim Efendi aynı zamanda oldukça “terbiyeli”, “iyi ahlaklı”, “içli”, “nazik” bir insandır.

Naim Efendi'nin kızı olan Sekine Hanım “çekingen”, “titiz”, “iradesiz”, “tembel” ve kocasının nüfuzuna ve çocuklarının isteklerine uyan bir anne olarak imgelenmektedir. Sekine Hanım'ın bu özellikleriyle, geleneksel anneyi temsil eden kendi annesinden farklılıkları vurgulanarak, romanda olumsuzlandığı görülmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 14-15).

Sekine Hanım'ın kocası Servet Bey kırk beş yaşında bir “züppe” olarak değerlendirilmektedir. Züppeliğinin göstergelerinden biri alafranga hayat tarzına uyum sağlamaya çalışması, böyle bir hayatın unsurlarını yanlış yorumlamasıdır. Batılı bir hayat uğruna evin mobilyalarını Avrupa'dan gelenlerle değiştirmesi romanda eleştirilmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 14). Servet Bey'in özellikleri ve yaşam tarzı şöyle anlatılmaktadır (Karaosmanoğlu 2003: 14-15):

“... Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden bir kazasker oğludur. ... Nasılsa küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray Mektebinde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden dizi dizi Fransızca kitaplarından, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu hal-

vette yaylı bir şezlonga uzanıp, gözleri tavanda, ayakları havada, bir taraftan Hollanda ‘sigar’ı emerek, diğer taraftan yabani ve perişan bir sesle birtakım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir... Türkler içinde kimse bu Servet Bey kadar ateşle, coşkunca alafrangalığa düşkün olmamıştır...”

Görüldüğü üzere Servet Bey, Batılı hayat özentisi içinde olan bir kişi olarak tasarlanmıştır. Onun bu özellikleri ise oldukça ağır dille eleştirilmektedir.

Batılı hayat tarzını yanlış yorumlayan ve bu özellikleriyle eleştirilen bir diğer karakter Servet Bey ve Sekine Hanım’ın oğlu Cemil’dir. Henüz 21 yaşında bir öğrenci olan Cemil, Beyoğlu’ndaki büyük lokantaların, gazinoların, barların müdavimlerindenidir. Bu alışkanlıklarından dolayı Cemil eleştirilmektedir. Cemil’in olumsuzlanan yönlerinden bir diğeri metreslerinin olmasıdır.

Sekine Hanım ve Servet Bey’in kızı Seniha da Batılı hayat özentisi içinde olan bir genç kızdır. O da bu özellikleriyle romanda eleştirilmektedir. Seniha bazen kederli, bazen neşeli, bazen durgun anı anına tutmayan bir genç olarak resmedilmektedir. Onun bir diğer özelliği romanlardaki genç kızların hayatlarına ve karakterlerine benzemeye çalışmasıdır (Karaosmanoğlu 2003: 17).

Romandaki erkek karakterlerden bir diğeri Cemil’in arkadaşı, Seniha’nın ise sevgilisi olan Faik Bey’dir. Faik Bey de Batılı yaşam tarzını yanlış yorumlayanlardan biri olarak sunulmaktadır. Faik Bey kadınlara üstü kapalı, imalı laflar söylemekten hoşlanan, dans etmeyi, piyano çalmayı seven, kumar oynayan bir karakterdir.

Eserde her yönüyle olumlanan tek karakter Seniha’nın büyük halasının torunu Hakkı Celis’tir. “Doğru”, “dürüst”, “samimi”, “duygusal” ve vatan sevgisine sahip olan Hakkı Celis’in geleneksel değerlerin genç temsilcisi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Onun bir diğer özelliği ise Seniha’ya duyduğu karşılıksız aşkıdır. Bu aşk sebebiyle Hakkı Celis çok acı çekmektedir.

Romanın kadın karakterlerinden bir diğeri Seniha’nın mürebbiyesi Madam Kronski’dir. Madam Kronski –kendi iddiasına göre- Lehistan’ın en eski ve asil ailelerinden birine mensup bir devlet düşkünü idi. Avrupa’nın muhtelif yerlerindeki şato eğlencelerine, Çar saraylarının merasimine, at üstünde sürgün avlarına, Fransa’daki eğlence hayatına dair birçok şey bilmekteydi. Bu özellikleri nedeniyle de Seniha’nın anlaşabildiği insanlardan biriydi. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri Seniha’nın Avrupa hayatına duyduğu özlem nedeniyle Madam Kronski ile arkadaşlık etmesidir. Dikkat edilmesi

gereken bir diğer unsur ise Avrupa yaşam tarzının özelliklerinden biri olan mürebbiyelerin Osmanlı/Türk ailelerinde varlık göstermesidir.

Kadın karakterlerden bir diğeri Naim Efendi'nin kız kardeşi Selma Hanım'dır. Selma Hanım, Naim Efendi'den küçük olmakla beraber ailede herkesten ziyade kendisine saygı gösterilen biridir. Naim Efendi, kendisini ve ailesinin yaşantısını çoğu kez ağır bir dille eleştiren Selma Hanım'ın azmine, iradesine, dirayet ve basiretine hayrandır.

2.1.1.2. Romanda Gündelik Hayatın, Aile Hayatının, Kadın – Erkek İlişkilerinin Temsili ve Değişimi

Romanda, İstanbul'da “İstanbulin” ve “Redingot” olarak adlandırılan iki dönem olduğu belirtilmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 10). İstanbulin döneminde Osmanlıların hiçbir zaman olmadıkları kadar zarif, kibar ve temiz oldukları iddia edilmektedir. Bu dönem Batılılaşma çabalarının bir ürünü olmakla beraber, geleneksel Osmanlı hayatını temsil etmekte ve olumlanmaktadır (Karaosmanoğlu 2003. 10): “Tanizmatı Hayriye'nin en büyük eseri, İstanbullu İstanbul Efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşın Avrupa'nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü. Yaşayış ve giyiniş itibariyle Şimal kavimlerinden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, duyuş ve düşünüş itibariyle Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hülasesi şeklinde tecelli ediyordu...” Bu satırlarda aynı zamanda Türklerin yaşayış ve giyiniş itibariyle diğer milletlere üstünlüğünün vurgulandığı, olumlu özelliklerine dikkat çekildiği görülmektedir.

“Redingot” döneminin ise romanda ağır bir dille olumsuzlandığı görülmektedir. Bu dönemde “yarı uşak”, “yarı kapıkulu”, “riyakar”, “ad”i bir neslin meydana geldiği belirtilmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 11). Bu neslin özellikleri anlatılırken geçmiş neslin de yüceltiildiği görülmektedir. Yazar (2003: 11)'a göre redingot neslinin en kibarlarında bile bir saray hademesi hâli bulunmaktadır. Aynı zamanda bunlar, “bir hile ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyordular. “bunların elinde İstanbul'da konak hayatı birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı.; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlakımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı. Naim Efendi, aşağı yukarı bu redingotlu nesle mensup olmakla beraber, vücudu henüz körpe iken İstanbulin içinde yetişip gelişmiş kimselerdendi” (Karaosmanoğlu 2003: 11). Görüldüğü

gibi Redingot Devri Batılı yaşam tarzının Osmanlıdaki yansımalarını temsil etmektedir. Böyle bir yaşam tarzı gündelik hayatın her unsurunu kuşatmış durumdadır. Ancak yazar böyle bir yaşam şekline oldukça rahatsızdır ve bunu olumsuzlamaktadır. Yazar geleneksel Osmanlı yaşantısını olumsuzlamakta ve buna olan özlemini sıklıkla dile getirmektedir.

Yazarın geleneksel hayata özlemi, Naim Efendi'nin karısı Nefise Hanım'ın evin düzenlemesiyle ilgili yaptığı uygulamalarda kendini hissettirmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 13): "... Nefise Hanımefendinin bu nizamı eski usul ile töreler arasında muhafaza ve idare etmek için dışarıda bir ihtiyar uşaktan, içeride geçkin bir kalfadan başka icrai (yapma yerine getirme) vasıtası olmadığı halde, evin her şeyi yolunda giderdi, zira, her yeni gelin hizmetçiye birkaç gün içinde istediği terbiyeyi vermek, bu kadına has fevkaladeliklerdendi..."

Naim Efendi yaşamlarındaki değişiklikten, özellikle de torunlarının davranışlarından oldukça rahatsız olmakta, zaman zaman bu rahatsızlığını kızı ve damadıyla paylaşmaktadır. Ancak onun olaylara müdahale etmekteki yetersizliğine de dikkat çekilmektedir. Bu durumun nedeni ise, torunlarına olan sevgisi olarak açıklanmaktadır. Naim Efendi'nin bu tavrının romanda eleştirildiği görülmektedir. Çünkü büyük baba "yozlaşan" hayata zamanında müdahale etseydi, olaylar belki de bu kadar kötü bir şekilde gelişmeyecekti imasında bulunmaktadır. Buradan hareketle geleneksel değerlere sahip insanların olaylara zamanında el koysalardı, toplumsal değişimin romanda aktarıldığı kadar kötü olmayacağı göndermesinde bulunduğu söylenebilir.

Yaşanılan çözümlerin bir diğer yönü kadın –erkek ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır. Cemil'in arkadaşı ve daha sonra Seniha'nın sevgilisi olacak Faik Bey'in rahatlıkla Seniha'nın odasına girmesi dolaylı olarak eleştirilmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 21): "... Faik bey yatak kıyafetiyle, onu (Seniha'yı) ilk defa görmüyordu. Bu genç kız vücudunun bazı latif sırları, gelişmesinin ilk devrelerinden beri onca malumdu..." Bu ifadelerde dolaylı olarak ahlaki çözümlere göndermelerde bulunduğu söylenebilir. Ancak Naim Efendi'nin üzerinde durduğu ve canını sıktığı mevzu, Faik Bey'in Seniha'nın odasına rahatlıkla girmesinden ziyade, Cemil'in onunla beraber geç vakitlere kadar dışarıda kalmasıdır.

Naim Efendi'nin ailesinin yanlış yorumlanmış Batılı yaşam tarzı, kız kardeşi Selma Hanım tarafından sık sık eleştirilmektedir. Selma Hanım'ın tepkileriyle aracılığıyla Batılı yaşam tarzının romanda olumsuzlandığı görülmektedir. Olumsuzlanan hayatın bazı yönleri, sabahlara kadar düzenlenen eğlenceler, bu eğlencelerde kadın ve erkeklerin bir arada olması, bunlardan komşuların

rahatsız olmalarıdır (Karaosmanoğlu 2003: 34). Selma Hanım ağabeyi Naim Efendi'ye kızgınlığını şöyle dile getirmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 35):

“... size olan olmuş ağabey. Ben de nafîle yere nefes tüketiyorum. Ağabey, ağabey, bütün bu rezaletleri size alafrangalık icabatındandır diye yutturuyorlar. Bizim gördüğümüz terbiye, vakıa alaturkadır ama, zamanımızda alafranganın ne demek olduğunu da pek yakından gördük. İngiliz Ahmet Bey'in çocukları böyle miydiler rica ederim? Kendisi Hristiyan'dan dönme halis muhlis Avrupalı olduğu halde bile, hatırlarsınız, evinde, o ne vakar, ne temkin, ne kapalılıktı! Bizim çocuklar da aynı terbiyeyi görmediler mi? Niçin aynı tarzda hareket etmiyorlar?...”

Naim Efendi kardeşinin bu tutumunu eski kafalılık, zamana ayak uyduramamak olarak değerlendirmekle beraber, içten içe kendisi de aynı doğrultuda düşünmektedir. Ancak bu durum ona acı vermekte ve bu acı ağır gelmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 36). Romandaki bu değerlendirmeler de yine geleneksel hayatın olumlu yönleri vurgulanırken, yanlış yorumlanmış Batılı yaşam tarzının olumsuz etkilerine dikkat çekilmektedir.

Romanda üzerinde durulan bir diğer konu yanlış yorumlanmış Batılı hayata duyulan özlemin insanların psikolojilerindeki olumsuz etkilerdir. “Batılı” yaşam tarzını anlatan romanları çok fazla okuyan Seniha, bu hayata dâhil olmadıkça çok mutsuz olmakta, hatta sinir krizleri geçirmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 40-41).

“Modern” hayatın kadın – erkek ilişkilerini etkileyen yönlerinden biri evlilik anlayışındaki değişimdir. Geleneksel hayatta görücü usulüyle olan evliliklerin, artık böyle yapılmadığı görülmektedir. Ancak bu değişim romanda eleştirilmektedir. Naim Efendi, torunlarını yaşadıkları kötü hayattan kurtarmanın yolunun, onları evlendirmekten geçtiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini kızı Sekine ile paylaşır. Sekine'nin babasına verdiği cevap şöyledir (Karaosmanoğlu 2003: 41): “ İnşallah sayenizde o mürüveti de görürüm, dedi.. Fakat, ne çare ki Seniha katiyen arzu etmiyor, babası da yirmisini geçmeden olmaz, diyor. Şimdiye kadar kaç görücüyü kapıdan çevirdik. Sağ olsunlar, çocuklar da babaları da bir fikirde, bir tabiatla... Eski âdetlerimizin hiçbirini kabul etmiyorlar. İlle, bey, görücü denildi mi, küplere biniyor...” Yazarın böyle bir uygulamaya karşı olumsuz tavrı ise, Naim Efendi'nin düşünceleri aracılığıyla dile getirilmektedir. Naim Efendi flört edilerek yapılan evliliğin tarafların birbirine karşı saygısını azaltacağına, eşlerin birbirlerine karşı duydukları heyecanı yok edeceğini düşünmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 42).

Romanda Seniha – Faik ilişkisi aracılığıyla yozlaşan, çözülen, bozulan ahlaki değerlerin birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri aktarılmaktadır. Seniha ve Faik, Seniha'nın halasının evine düzenlenen bir gezi sonucunda duygusal beraberliklerini başlatırlar. Bu beraberlik hakkında, çevrelerinde çok dedikodu yapılır. Aileler önceleri bu dedikoduları çok ciddiye almazlar, ancak daha sonra onlar da bu ilişkiden haberdar olurlar. Seniha ve Faik'in ilişkisi yukarıda da belirtildiği gibi, kadın – erkek ilişkilerindeki ahlaki bozulmalara bir örnek teşkil etmektedir. Genç çiftin evlenmemek için bir sebepleri olmamasına rağmen, onlar ilişkilerini evliliğe dönüştürmemekte ısrarlıdırlar. Bunun sebebi ise Faik Bey'in zengin bir kadınla, Seniha'nın da zengin bir adamla evlenmek istemesidir. Çünkü birbirleriyle evlendikleri takdirde, “Batılı” yaşam tarzlarını sürdüremeyeceklerdir. Romanda çiftin bu tutumunun eleştirildiği görülmektedir. Romanın sonunda Faik Bey ve Seniha ayrılırlar. Seniha yaşadığı ilişkilerde mutlu olamaz. Ahlaki değerlere “uygun olmayan” ilişkilerle kendisinden bahsettirmeye devam eder. Bu olayların sonucunda romanda, yanlış yorumlanmış Batılı hayat tarzının insanlara mutluluktan daha çok mutsuzluk getirdiği göndermesi yapılmaktadır, denilebilir..

Romanın sonunda ailedeki çözülme had safhaya ulaşır. “Batılı yaşam” özentisi içinde olan Seniha, Avrupa hayatını daha yakından görmek amacıyla ailesine haber vermeden oraya gider. Naim Efendi Konağı'nda bu olay büyük bir üzüntüye sebep olur. Naim Efendi içten içe çok fazla üzülmeyle beraber, torununa kızgınlığını her fırsatta dile getirir. Seniha bir süre sonra evine geri döner. Ancak Servet Bey, kayınpederinin Seniha'ya olan kızgınlığını bahane ederek, çekirdek ailesini yanına alarak “Batılı” özelliklere sahip bir apartman dairesine taşınır. Yeni evin özellikleri şöyle anlatılmaktadır (Karaosmanoğlu 2003: 141): “.... Doğduğu günden beri aradığı havayı nihayet İstanbul'un bu mahallesinde ve bu yeni evlerde bulabilmişti. Vakıa bu apartmanların merdivenlerinden çıkarken: ‘Ne yazık asansör yok’ diye hayıflanıyordu, fakat, üzerinde zarif beyaz bir plaka Türkçe ve frenkçe numarası yazılmış, zil düşmesi parıl parıl parlayan kapılardan içeriye girip de burnu boyanmış parkenin kokusunun alır almaz âdeta içi açılıyor; ocağı çini taklidi frenk tuğlalarıyla döşenmiş mutfaklarda dakikalarca kalıyor, sonra o odadan bu odaya fesi elinde hayran hayran dolaşıyordu...” Servet Bey, kızı ve torunlarının evden ayrılmasından sonra, Naim Efendi Konak'ta yalnız başına kalır. Kardeşi konağı kiraya verip kendisinin yanına taşınması noktasında ısrar etse de, kendi evinden ayrılmaz. Kızı, torunları ve damadı yeni evlerinde, yaşam biçimlerini aynı şekilde sürdürürler.

Romanda geleneksel insan tipini temsil eden ve her yönüyle olumlanan tek karakterin Hakkı Celis olduğu görülmektedir. Seniha'yı büyük bir aşk-

la seven ancak aşkına karşılık bulamayan Hakkı Celis, savaşa katılır. Artık hayattaki tek ideali şehit olmaktır. Nitekim bu amacına da ulaşır. Romanda vurgulanan olaylardan biri Hakkı Celis'in ölüm haberini bir davet sırasında alan Seniha'nın, olay karşısındaki vurdumduymazlığıdır. Hakkı Celis'e mezar yaptırmak isteyen sevgilisi, Seniha'nın bu davranıştan etkileneceğini düşünür. Ancak Seniha bu durumla hiç ilgilenmez (Karaosmanoğlu 2003: 217). Yazar bu olaydan hareketle de çok önemli olaylar karşısında bile "Batılı" yaşam biçimini benimseyen insanların duyarsızlıklarına dikkat çekmekte ve onları olumsuzlamaktadır.

"Modern" hayatın bir diğer olumsuz etkisi romanda, moda uyma dürtüsü ve bunun sonucunda yaşanan tüketim çılgınlığıdır. Bu durumun etkilerini Seniha'da görebilmek mümkündür (Karaosmanoğlu 2003: 30):

" Seniha'nın dolabında hiç giyilmeden modası geçmiş, sararıp solmuş ne kadar elbise, senelerden beri kunduracıdan geldiği gibi duran kaç çift kundura vardır. Her Beyoğlu'na inişte alınıp bir kenara atılmış mendil, eldiven, çorap gibi eşya ise yığınlar teşkil etmektedir..."

Konakta sadece Seniha değil, bütün aile fertleri çok fazla harcama yapmaktadır. Ancak gelir, gideri artık karşılayamamakta, mülklerin bir kısmı satılmakta, bir kısmı kiraya verilmekte, çalışanların bir kısmının ise uzun süredir maaşları verilememektedir. Bu durumun sebebi de romanda yine, Batılı hayat tarzının olumsuz sonuçları olarak aktarılmaktadır.

Değişen yaşam biçiminin göstergelerinden biri "misafirlik" anlayışının değişmesidir. Artık eskisi gibi "eğlenceli" dost ziyaretleri ve sohbetleri olmamakta, bunların yerini sazdan, şarkılardan oluşan eğlence anlayışı almaktadır. Naim Efendi'nin bu durumdan rahatsızlığını belirtmesi yoluyla yeni yaşam biçiminin eleştirildiği görülmektedir (Karaosmanoğlu 2003: 12).

Değişen yaşam tarzının bir diğer görünümü ise her yıl geleneksel bir şekilde Kanlıca'daki yazlık evlerine taşınan Naim Efendilerin, bu uygulamalarından artık vazgeçmeleridir. Bu durumun nedeni ise Kanlıca hayatının "asri" eğlencelerin yapılmasına müsait olmamasıdır (Karaosmanoğlu 2003: 15).

Modernleşmenin gündelik hayattaki bir diğer etkisi, "ziyaret" geleneğindeki değişimdir. Romanda bu değişim Seniha'nın yaşantısında görülmektedir. Pazartesi günleri Seniha'nın çay günleridir. "Avrupa'nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir, kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisinde nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini beklerdi" (Karaosmanoğlu 2003: 20).

Romanda değişen yaşam biçiminin olumsuz yönlerine dikkat çekilerek “Batılı” karakterlerin olumsuzlandığı, buna karşılık “Doğulu” karakterlerin olumlandığı görülmektedir.

2.1.2. Peyami Safa: Sözde Kızlar

Romanın ana kadın kahramanı Mebrure, babasının Kurtuluş Savaşı’nda esir alınmasından sonra, İstanbul’daki akrabalarının yanına gelir. Ancak İstanbul’daki akrabalar, ahlaki değerlere aykırı bir yaşam sürdürmektedir. Mebrure bu aileye uyum sağlamakta oldukça güçlük çeker. Evin oğlu Behiç, Mebrure’ye sözde bir aşk duymaktadır. Önceleri Behiç’in bu aşkına kayıtsız kalan Mebrure daha sonra bu sözde aşka inanmaya başlar. Ancak Mebrure, Behiç’in daha önceleri evlenme vaatlerinde bulunduğu Belma’nın açıklamaları sonucunda Behiç’in gerçek yüzünü görür. Bu sırada Mebrure’ye âşık Fahri adında bir başka genç bulunmaktadır. Fahri, ahlaklı, fakir bir gençtir. Mebrure bir süre, bu iki genç arasında bocaladıktan sonra, Fahri ile evlenmeye karar verir. Mebrure babasını bulduktan sonra hep beraber Anadolu’da yaşamaya karar verirler.

2.1.2.1. Romanda Kadın ve Erkek Karakterler

Peyami Safa’nın diğer bir çok romanında olduğu gibi Sözde Kızlar’da da Batılı tipin savunduğu başlıca değerler “para”, “maddi başarı” ve “hazza” dâyanan bir ahlak anlayışıdır. Buna karşılık Doğulu tip, Türk-İslam uygarlığından gelen manevi değerleri ve dine dayalı bir ahlak anlayışını benimsemektedir (Moran 1983: 188).

Romanda karakterlerin iki kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi yanlış yorumlanmış bir Batılı hayatı benimseyen bireyler iken, ikincisi geleneksel hayatı tercih eden Doğulu tiplerdir. Bununla birlikte geleneksel/Doğulu karakterlerin bazı yönleriyle Batılı unsurlara sahip olduğu görülmektedir. Bu karakterlerin yaşamlarında, Batının “iyi” olarak nitelendirilen eğitim, ilim gibi özellikleri varlık bulabilmektedir. Bu tespitlerden hareketle Türkiye’nin modernleşme projesinde yazarın, Batının sadece bilim ve teknik yönlerinin alınması, bunun yanı sıra geleneksel, ahlaki değerlerin korunması gerektiği görüşüne katıldığı söylenebilir.

Romanda geleneksel/Doğulu erkek karakteri Fahri adında bir gencin temsil ettiği görülmektedir. Bu karakter “dürüst”, “aydın”, “idealist”, “yurtsever”, “ahlaki değerlere bağlı” bir kişi olarak tasarlanmıştır. Romanda, birçok yönüyle olumlanan Fahri karakteri yoluyla geleneksel/Doğulu insanın, ideal tip olarak işaretlendiği söylenebilir. Fahri’nin, yani geleneksel/ Doğulu tipin

karşısında konumlandırılan karakter ise yanlış anlaşılmalı/yorumlanmış Batılı hayatı tercih eden Behiç'tir. Behiç'in yani Batılı hayatı benimseyen kişilerin temel özellikleri ise "hırslı", "iradeli", bir yönüyle "başarılı" olmasıdır. Ancak Behiç bu özelliklerinin yanı sıra "bencil", "çıkarıcı" ve "yalancı"dır.

Romanda Doğu tipi kadın "ahlaklı", "Osmanlı/Türk geleneklerine uygun yaşamaya özen gösteren, "dürüst", "namuslu", "iyi eğitilmiş" kişiler olarak imgenlenmektedir. Bu karakterin romandaki karşılığı Mebrure'dir. Doğulu/geleneksel kadının bir yandan Batılı unsurları içinde barındırıyor olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Romanda, Batının ve Doğunun "iyi" özelliklerinin bir sentezi olan Mebrure'nin örnek kadın tipi olarak işaretlendiği söylenebilir. Mebrure'nin Doğulu yanını "ahlak"ı, "namus"u, "duygusallık"ı yansıtırken, Batılı yanlarını "iyi" eğitimi, piyano çalmayı bilmesi gibi özellikleri oluşturmaktadır.

"Batı" tipi kadının romanda, eğlenceye düşkün, "hoppa", "ahlaki" değerlerden yoksun olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu tipi temsil eden başlıca karakter Nevin'dir. Behiç'in kız kardeşi olan Nevin eğlenceye düşkün, ahlaki değerleri hiçe sayan ilişkiler yaşayan, makyaj yapan, vücudunu kıyafetleriyle teşhir eden bir genç kızdır. Bu karakterin romanda her yönüyle olumsuzlandığı görülmektedir.

Romanda olumsuzlanan, "Batılı" hayat tarzını tercih eden erkek karakterlerden biri de Siyret'tir. Behiç'in en yakın arkadaşlarından biri olan Siyret'in belli başlı özellikleri kızlarla gönül eğlendirmekten hoşlanması, eğlenceye düşkün, ahlaki değerleri yok sayan bir yaşam biçiminin olmasıdır. Yazar bu karakter aracılığıyla da "Batılı" tipin kötü yönlerine dikkat çekmektedir.

Romanın diğer erkek karakterlerinden Salih, geleneksel, Müslüman Türk aile yapısına sahiptir. Ancak o, ailesinin yaşam biçiminden hoşnut değildir. Behiç ve Siyret gibi olanların hayatına özenen, onlarla arkadaşlık eden Salih, "Batılı" yaşam biçimini tercih ederek büyük hatalar yapar. Bu hataların bedeli ise akli dengesini kaybetmek olacaktır. Yazarın Salih karakteri aracılığıyla da "Batılı" yaşam biçimi olumsuzlandığı söylenebilir. Bu karakter yoluyla vurgulanan bir diğer nokta, geleneksel yaşam biçimine sahip olan insanların, "Batılı" yaşam tarzına uyum sağlamaya çalıştıkları takdirde sonlarının hüsrana olacağıdır.

Asıl adı Hatice olan Belma, Salih'in kız kardeşidir. O da ağabeyi gibi Behiç ve Siyret gibilerinin yaşamlarına uyum sağlamak ister. Belma'nın hayattaki en büyük ideali ise artist olmaktır. Behiç ile yaşadığı ilişkinin sonucunda gayrimeşru, frengili bir çocuğu olan Belma, bu çocuğu Behiç'in öldürmesine

müsaade eder. Belma yaşadığı “yanlış” hayat sonucunda intihar eder. Yazara göre böyle bir hayatın bedeli ölüm olmalıdır. Belma karakteri aracılığıyla da Batılı yaşam biçiminin insan hayatındaki olumsuz etkilerine dikkat çekildiği görülmektedir.

Romanın kadın karakterlerinden bir diğeri Behiç ve Nevin’in annesi Nazmiye Hanım’dır. Orta yaşın üstünde, eşini kaybetmiş olan Nazmiye Hanım da diğer “Batılı” karakterler gibi yaşına ve konumuna uyun olmayan bir yaşam sürdürmektedir. Çocuklarının yaşadığı “kötü” hayatta onun da katkıları bulunmaktadır. Yazarın her yönüyle bu karakteri de olumsuzladığı görülmektedir.

Romadaki bir diğer karakter Nadir’dir. Nazmiye Hanım’ın Mebrure’ye dostlarından biri olarak tanıttığı Nadir Bey, Düyunu Umumiye’de memurdur. Fahri ve Mebrure’nin tanışmasına vesile olan Nadir, Mebrure’ye babasını bulması konusunda da yardımcı olur. Nadir Bey, Behiç ve ailesini tanımakla birlikten onlardan farklıdır ve geleneksel/Doğulu bir tip olarak romanda yer almaktadır.

Romadaki ana karakterler hakkında yapılan bu çözümler sonucunda, Doğulu tipin olumlandığı, Batılı tipin ise olumsuzlandığı görülmektedir.

2.1.2.2. Romanda Gündelik Hayatın, Aile Hayatının, Kadın – Erkek İlişkilerinin Temsili ve Değişimi

Romanda yanlış yorumlanmış batılı hayat tarzının gündelik hayattaki, özellikle kadın – erkek ilişkilerindeki, olumsuz etkilerine dikkat çekildiği görülmektedir. Kadın – erkek ilişkilerindeki yozlaşmanın temsil edildiği başlıca ilişki Behiç ve Belma arasında yaşanandır. Behiç ve Mebrure ilişkisi ise, Mebrure’nin “doğru” kişiyi yani Fahri’yi seçmesiyle sonuçlanır. Romanda “Batı” tipi erkeklerle evlenen ya da duygusal ilişkide bulunan kadınların mutsuz, Doğulu/geleneksel erkeklerle birlikte olan kadınların mutlu olduğu ya da olacağı vurgulandığını ifade etmek mümkündür.

Romanda “Batı” tipi kadınların eleştirildiği daha önce de belirtilmişti. Bu tip kadınlar “eğlenceye düşkün”, makyaj yapan, kıyafetleriyle vücutlarını teşhir eden, “hayalperest”, “hoppa” kişiler olarak tasarlanmıştır. Böyle bir karakter de olan Nevin, Mebrure’ye uyum sağlaması gereken hayatın unsurlarını şöyle aktarmaktadır (Safa Tarihsiz: 39): “Bu yeni hayatında tuvaletin büyük bir ehemmiyeti var. Bunun inceliklerini öğrenmelisin, şimdi dikkat et”. Bu ifadelerde dikkat edilmesi gereken noktalarından biri giyim tarzındaki değişiktir. Modernleşmeyle başlayan süreçte Osmanlı/Türk geleneksel

giyim biçimi değişmeye, Batı modası örnek alınmaya başlanmıştır. Nevin, Mebrure'ye yapması gereken işlemleri anlatmaya ve göstermeye devam eder. Yazar, Nevin'in yaptığı uygulamaları küçümseyici bir dille şöyle aktarmaktadır (Safa Tarihsiz, 39):

“Ve başladı; yüzünün bütün derisini kulaklarının arkasına kadar bir krem tabakasıyla sıvadı. Parmaklarının ucunu yüzünü etlerine bastırarak kremi cilde içirmeye çalıştı, mermer taşın üstünde duran krepon sürmeyi eline alarak her iki göz kapaklarının üzerine kuvvetli iki leke sürdü, parmaklarının ucuyla bu sürme lekesini dağıtmaya, göz kapaklarını, göz çukurunu, kirpiklerin etrafını gümüşü gölge ile boyamaya başladı.... parmağının ucunda yine biraz sürme ezerek burnunun her iki kanadının aşağıya doğru nihayet noktalarını hafif, belirsiz bir gölgeye buladı. Dudaklarına ve yanaklarına kırmızılık sürdü...”

Görüldüğü gibi yazar bu uygulamaları oldukça eleştirel bir dille aktarmaktadır.

Romanda vurgulanan konulardan biri, Batılı karakterlerin maddi, Doğulu karakterlerin ise manevi değerlere önem vermesidir. “Batılı” erkek kadını bir “meta” olarak görürken, “Doğulu” erkek kadına “gerçek” anlamda değer vermektedir. “Batı” tipi “züppe”erkeği temsil eden Behiç, Mebrure'nin kendisiyle beraber olmasını istemekte, bu isteğine ulaşabilmek her yolu denemektedir. Romanda Behiç'in bu isteğiyle ilgili yaptığı planları aktaran ve “Batılı” erkeğin “ikiyüzlülüğü”ne göstermek amacıyla yazılmış olduğu söylenebilecek diyalogun bir kısmı şöyledir (Safa Tarihsiz: 52-53):

“Behiç'le Siyret de mühim bir pazarlığa girişmiştiler. Behiç, arkadaşının koluna sıcak bir sokulganlıkla girerek diyordu ki:

- Bu gece bir taarruz daha yapacağım. Şimdi odasına girip bir kitap bırakacağım, gece, herkes yattıktan sonra, kitabımı burada unutmuşum, diye odasına gireceğim. Bir kere daha saldıracam.

- Muvaffakiyetinden yüzde kaç eminsin?

- Yemekte fazla şarap içirdim, heyecanı fazladır, taarruzu mahirane idare edersem yüzde doksan muvaffakiyettir”

Behiç'in Mebrure'yi duygularına inandırmak amacıyla kurduğu planların aktarıldığı bir diğer pasajda, iki konu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi yine Behiç'in dolayısıyla “Batı” tipi erkeğin ikiyüzlülüğü, ikin-

cisi bir yönüyle Batılı olmasına rağmen Doğulu kadını temsil eden Mebrure'nin erkeklerle ilgili beklentileridir. Bu satırlar şöyledir (Safa Tarihsiz: 94):

“... bu tiynetteki kızlar, hafifmeşrep, çapkın, hovarda adamlardan nefret ederler. Böyleleriyle evlendikleri zaman bedbaht olacaklarını pek iyi bilirler. Bunun için benim ilk görünüşümü hiç beğenmemiştir. Sevimli fakat sefih bir adam demıştır. Bu düşünce, onun bana karşı mukavemetini çoğaltır. Şimdi planı değiştirmek, kıza uslu akıllı görünmenin çaresine bakmak lazım.”

Bu satırlarda, yazar aslında evlenilecek bir erkeğin portresini çizmektedir. Yazara göre beraberlik kurulacak bir erkeğin Behiç gibi “Batılı” bir erkekle ilgisi bulunmamaktadır.

Yazar, Behiç'in Mebrure'yi ikna edebilmek amacıyla, kendisinde yaptığı değişiklikler aracılığıyla “Batılı” ve “Doğulu” karakterlerin özelliklerini belirlemeye devam etmektedir. Söz konusu amacı için Behiç kulüpten istifa etmiş, kumar oynamayı bırakmış, eğlenceli hayatına son vermiş görünüyor, Mebrure'ye de son derece nazik davranıyordu. Ancak bunların hepsi sözde değişikliklerdi (Safa Tarihsiz: 92). Behiç'in kendisinde yaptığı sözde değişikliklerle benzemeye çalıştığı karakter tipi, Doğulu geleneksel erkeğe tekabül etmektedir. Romanın bu kısmında dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, eğlence hayatındaki değişimdir. Yazara göre “Batılı” hayat biçimini benimseyen insanlar çoğunlukla kumar oynar ve zamanlarının çoğunu evlerinden çok dış mekanlarda geçirirler.

Mebrure, Behiç'in kendisinde yaptığı değişikliklerden bir süre etkilense de, Belma'nın yaptığı açıklamalar sonucunda Fahri'yle evlenmeye karar verir. Romanda, Mebrure'nin kararıyla, “Doğulu” erkeğin “Batılı” erkeğe olan üstünlüğünün vurgulandığı söylenebilir.

Romanda kadın – erkek ilişkilerinin değişen görünümünü yansıtan en çarpıcı ilişkilerden biri Behiç ve Belma arasında yaşanandır. Bu ilişkinin boyutları daha önce belirtilmişti. Yazar, bu ilişki aracılığıyla da “yozlaşan”, “çözülen”, “bozulan” ahlaki değerlerin insan hayatındaki olumsuz etkilerine göndermede bulunmaktadır. Yazarın, Behiç – Belma ilişkisi hakkındaki düşüncelerini, bu konuda yorum yapan Nadir'in annesinin ifadelerinde görebilmek mümkündür (Safa Tarihsiz: 233):

“Onda da kabahat var. .. Bu zamanın gençlerine, tazelerine ne oldu bilmem ki? Bir delilik, bir çılgınlık, bir hoppalıktır gidiyor... Şaşırıp kalıyorum... Mahallerini, evlerini beğenmiyorlar.. hayatlarını değiştirmek istiyorlar. Baksana, Hatice bile, Hoca

Mustafa Efendi'nin kızı, ille aktris olacağım diye tutturuyordu. Ben mutaassıp bir kadın değilim. Genç kızların, memur, mualime, mağazalarda tezgâhtar olmalarına itiraz etmem. Tiyatroya gitsinler, çalgılı kahveye gitsinler, kızmam. Amma, aktrisliği zihnim almıyor, bir Müslüman kızına yakıştıramıyorum, ayıp değil aa.. Zaten oyuncular, bizde, kim ne derse desin, adi insanlar ...”

Bu satırlardan hareketle yazarın modernleşmenin yolunu Doğu – Batı sentezi olarak değerlendirdiği söyleyebilmek mümkündür. Yazar bir yanda Batılı yaşam biçiminin getirilerinden olan eğitilmiş, çalışan, kültürel etkinliklerde bulunan kadın tipini olumlarken, bir yandan geleneksel yaşam tarzının unsurlarını küçümseyen, bunlara uyum sağlamayan insanları olumsuzlamaktadır.

Romana adını veren “Sözde Kızlar” tamlaması Nadir Bey'in, Mevrure'yle yaptığı bir sohbet sırasında geçmektedir.”Sözde Kızlar” ifadesi “Batı” tipi kadınlar için kullanılmaktadır. Bu tip kadınlar serbest kaldıkları zaman her şeyi çekinmeden yapabilen, ancak koca aramaya başlayınca sıkılgan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini bilen, hiçbir zaman yerlerinde durmayan kişiler olarak sunulmaktadır (Safa Tarihsiz: 214).

Yazarın, Türkiye'deki ahlaki “bozulma”ya Behiç ve ailesi gibi insanların sebep olduğunu düşündüğünü söyleyebilmek mümkündür. Yazarın Mevrure aracılığıyla bu konuda yapılan haykırış şöyledir (Safa Tarihsiz: 215):

“... Siz benden değilsiniz, Türk ve Müslüman cemiyetinden değilsiniz, bu memlekete izini belli etmeyen kör yılanlar gibi sokulmuşsunuz, siz benden değilsiniz, siz hiçbir milletten değilsiniz, şu içinizdeki masum kızı, Güzide'yi siz bitirdiniz, Belma'yı siz öldürdünüz, Salih'i siz çıldırttınız, her fenalığa katlanacak kadar adilliklere alışkın Salih bile size karşı izzetinefis sahibi oldu. O külhan beyi, o mütereddi şark erkeği bile sizden yüksekti. Aklını kaybetti, fakat son haysiyetini kaybetmedi... Sizse e ”

Peyami Safa'nın roman yazmaya başladığı ilk yıllarda İstanbul'da iki çevrenin var olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi geleneksel değerlerden kopmuş, ahlaki değerleri bozulmuş, parayı ve zevki hayatın anlamı hâline getirmiş bir çevreydi. İkincisi ise İslami geleneklerle yetişmiş, millî ve manevî değerlere bağlı, yurtsever, dürüst bir muhittir. Safa, bu iki çevreyi Batı – Doğu karşıtlığı çerçevesinde incelemiş ve romanlarında yansıtmıştır. Yazarın romanlarında erkek karakterler “Batılı” ve “Doğulu” olarak kategorize edilmekte, kadınlar da bu erkekler arasında bocalamaktadır (Moran 1983: 185-186). Yazarın bu yaklaşımlarını, yapılan çözümler bağlamında Sözde Kızlar romanında da görebilmek mümkündür.

2.1.3. Reşat Nuri Güntekin: Yaprak Dökümü

Romanda orta sınıf bir memur ailesinin, değişen ekonomik ve toplumsal koşullar karşısında dağılıp parçalanması anlatılmaktadır. Ali Rıza Bey, kendisini sorumlu hissettiği bir “namus” meselesinin sonucunda işinden ayrılır. Bu istifanın ardında aile büyük maddi sıkıntılar yaşar ve bir felakete doğru sürüklenir. Ali Rıza Bey’in çocukları değişen yaşam koşullarına uyum sağlayamamışlar ve “ahlaki” değerlere uygun olmayan bir hayat sürdürmeye başlamışlardır. Başlangıçta bu gelişmelere kendince tepki gösteren Ali Rıza Bey, daha sonra bu yaşam biçimine uyum sağlar.

2.1.3.1. Romanda Kadın ve Erkek Karakterler

Romanın yazıldığı dönemde Türkiye’de siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda önemli değişiklikler olmaktadır. Tarihsel arka planlarından oldukça farklı yeni yaşam pratikleriyle karşılaşan bireylerin, yaşanan bu değişimlere uyum sağlaması ise oldukça güç olmuştur. Bu süreçte yaşanan önemli problemlerden birinin maddi sıkıntılar olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yazarın eserinde önemle durduğu konular parasal sıkıntılar ve yeni yaşam koşullarına uyum problemi sonucunda yapılan hatalardır.

Romana konu edilen ailenin babası Ali Rıza Bey’in hayattaki en büyük amacı “namuslu” bir yaşam geçirmek ve “ahlaklı” çocuklar yetiştirmektir. Ali Rıza Bey, bir taraftan oldukça titiz, bilgili, çalışkan, kitap okumayı seven, yabancı dil bilen, bir taraftan hak yemek, kanuna aykırı bir iş yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremeyen biridir. Romanda bazı olumlu yönleriyle dikkat çeken Ali Rıza Bey’in, aslında eleştirel bir yaklaşımla aktarıldığı görülmektedir (Güntekin Tarihsiz: 12): “Çok malumatlı çalışkan bir adamdı. Fakat ne malumatı, ne de çalışkanlığı işe yarar cinsten değildi”. Ali Rıza Bey, çalışma hayatının başkasının “namus”u uğruna sonlandırırsa da ailesinde yaşanan “namussuzluklara” karşı sessiz kalmıştır. Yazarın, Türkiye’de meydana gelen toplumsal değişimler sırasında, Ali Rıza Bey gibi ahlaki değerlere “bağnaz” bir tutumla bağlı insanları eleştirdiği ifade edilebilir.

Ali Rıza Bey’in oğlu Şevket, evin tek erkek çocuğudur. Yirmi bir yaşındadır ve iyi bir eğitim almıştır. Yaptığı “yanlış” evliliğin de etkisiyle hayatını mahveder. Romanda Şevket zaafı olan, pasif bir karakter olarak sunulmaktadır. Yazarın toplumda yaşanan değişimler bağlamında, bu karakter tipini olumsuzladığı söylenebilir.

Ali Rıza Bey’in karısı Hayriye Hanım çocuklarına oldukça düşkün, onların bütün isteklerini yerine getirmeye çalışan bir kadındır. Ancak onun çocuklarına olan bu duyarlılığını eşine göstermediği sıklıkla vurgulanan bir durumdur.

Hayriye Hanım ailesinin yaşadığı çöküntüye kendince çözüm bulmaya çalışır. onun çözüm yolu çocuklarının istediği yaşam koşullarını elinden geldiğince sağlamaktır. Hayriye Hanım karakteri yoluyla “çocuklarının her istediğini bilinçsizce yapan/yapmaya çalışan anne”, “fedâkar anne” modelinin olumsuz yönlerine dikkat çekilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Evin büyük kızı Fikret annesine ev işlerinde yardımcı olan, kardeşleri içinse ikinci bir anne rolündedir. Ali Rıza Bey, Fikret’in eğitimine pek de güzel olmaması sebebiyle önem vermiştir. Ancak daha sonraları bu konuda hata yaptığını düşünür. Çünkü ona göre zeki, eğitilmiş ve çirkin bir kızın kendisine uygun bir eş bulması oldukça zordur. Yazara göre ailesindeki insanların hatalarını gören ve bunlardan rahatsızlık duyan Fikret, bu “çirkin” hayattan kurtulabilmek için sadece resmini gördüğü çocuklu, dul bir adamla evlenir. Romanda, birçok yönüyle olumlanan Fikret karakteri aracılığıyla, “yanlış koşullarda, farklı amaçlarla yapılan evliliklerin mutluluk getirmeyeceği” düşüncesinin onaylandığı söylenebilir.

Evin güzel kızları Leylâ ile Neclâ “Batılı” bir hayatın özlemini duymaktadırlar ve hayatlarını bu yönde düzenlemeye çalışmaktadırlar. Ali Rıza Bey, bu iki kızının güzel olmaları sebebiyle iyi bir eğitime ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Ancak romanın sonunda “güzelliğin” iyi bir evlilik için yeterli olmadığı görülmektedir. Yazarın, Leylâ ve Neclâ karakteri aracılığıyla “Batılı” yaşam tarzına özenen insanların hayatlarındaki “ahlaki” çözümlerin kötü sonuçlarını göstermeye çalıştığı söylenebilir.

Romandaki diğer kadın karakterlerden biri Şevket’in eşi Ferhunde’dir. Ferhunde – Şevket ilişkisi başladığı sırada Ferhunde bir başkasıyla evlidir. Bu ilişki, bozulan ahlaki değerlerin işaretlendiği bir ilişki biçimi olarak sunulmakta ve eleştirilmektedir. Ferhunde “küstah”, “şımarık”, “hilekâr” bir kadındır ve “Batılı” yaşam tarzını benimseyenlerdendir. Ferhunde’nin bu özellikleriyle olumsuzlandığı görülmektedir.

2.1.3.2. Romanda Gündelik Hayatın, Aile Hayatının, Kadın – Erkek İlişkilerinin Temsili ve Değişimi

Romanda gündelik hayattaki değişimin, aile merkezinde yansıtıldığı görülmektedir. Olaylar daha çok maddi eksen üzerinde kurgulanarak, paranın insani ve ahlaki değerlerdeki olumsuz etkileri vurgulanmaktadır. Geleneksel yaşam koşullarına sahip insanların, yeni yaşam biçimleriyle karşılaştıklarında bocaladıkları görülmektedir. Romanda bir yanda yeni yaşam biçimin eğlenceye, lükse düşkünlük olarak anlayan, bir yanda da “namus” a ve “ahlak” a gereğinden fazla bağlı aile bireylerinin yaşadığı çöküntüler aktarılmaktadır.

Evin kızlarından Leylâ ve Neclâ'nın “Batılı” yaşam tarzına duydukları özlem daha önce belirtilmişti. Böyle bir hayata uyum sağlamak için Leylâ ve Neclâ'nın yaptığı harcamalar aile ekonomisine zarar vermektedir. Hayriye Hanım ise çocuklarının maddi isteklerini elinden geldiğince karşılamaya çalışmaktadır. Kız kardeşlerinin bu davranışlarından oldukça rahatsız olan Fikret, şikâyetini dile getirir. Annesinin, ona verdiği yanıt ise şöyledir (Güntekin Tarihsiz: 50): “Onların da hakkı var... Herkes gibi onlar da giymek ister... süs ister” Modernleşme sürecinde Batılı giyim tarzına büyük önem verilmiş ve moda olarak meşruiyet kazandırılmıştır. Modayı takip etmek “Batılı” ve “medenî” olmanın önemli ölçütlerinden biri hâline gelmiştir (Meriç 2000: 101). Görüldüğü gibi romandaki karakterler de yeni yaşam biçiminin unsurlarını, güzel giyinmek ve süslenmek olarak kabul etmektedir. Ancak eserde, bu hayata “bilinçsizce” uyum sağlamak isteyenlerin yaşadıkları çöküntülere dikkat çekilmekte ve bunlar olumsuzlanmaktadır.

Leylâ ve Neclâ yaşadıkları hayattan duydukları memnuniyetsizleri sık sık dile getirmektedirler. Bu yüzden evde huzursuzluklar yaşanmaktadır. “Modern” hayata duyulan özlem Leylâ ve Neclâ tarafından şöyle dile getirilmektedir (Güntekin Tarihsiz: 51):

“Evin adı artık ‘cehennem’ olmuştu. Onlar da genç değil miydiler? İnsan içine çıkmak, sosyetelere girmek, dans etmek istemez miydiler? Gençlikleri geçiyor sayılırdı. Bu gidişle sonları ne olacaktı? Babaları kendileri için bir şey hazırlamış mıydı? Ev, delik deşik bir gemi gibi, günden güne batıyordu. Böyle zamanlarda herkese başının çaresine bakmak hakkı neden verilmiyordu? Üstlerindeki baskıyı kaldırmak zamanı gelmiş de geçiyordu. Kendi başlarına bırakılırlarsa belki birer hayırlı koca bulur, canlarını kurtarırlardı. Böyle zamanda kimin kapısını çalıp ‘Evlenecek kızınız var mı?’ diye soruyorlardı...”

Bu satırlarda, insanların beklentilerindeki değişikliği görebilmek mümkündür. “Modern” hayatın unsurları “eğlence”, “dans”, “davetler” olarak algılanmaktadır. Tanzimatla başlayan süreçte gündelik hayatın içerik ve şekil olarak, önceki dönemden farklılaştığı görülmektedir. Ziyaretler, ziyafetler, kutlamalar, eğlence, anlayışları ve tavırları yeniden biçimlenmiştir. Batılı formatlarda yeniden belirlenen sosyal faaliyetler toplum hayatında birey ve çevre açısından bir gerginlik alanı yaratmıştır. Önceleri sadece üst tabaka aileleri tarafından benimsenen bu gibi tavır alışlar daha sonraları toplumun diğer kesimlerine doğru yayılmıştır (Meriç 2000: 18). Söz konusu etkileri romandaki

ailenin yaşantısında da görebilmek mümkündür. Ancak böyle bir yaşam tarzına duyulan özlem ailenin çöküşüne neden olmuştur.

“Modern” hayata uyum sağlama çabası içinde olan Leylâ, Neclâ ve Ferhunde, bütün maddi sıkıntılara rağmen evde davetler düzenlemektedirler. Bu davetler içinse evde hummalı hazırlıklar yapılmaktadır. Delik deşik duvarlar sarı yaldızlı kağıtlarla kaplanıyor, taşlıktaki su küpü, sofradaki yemek masası ve hırdavat eşya mutfaka taşınıyor, iskemleler, kilimler, süslü yastıklar getirilerek salon yeniden düzenleniyordu (Güntekin Tarihsiz: 67). Bu davetler sırasında kızların babalarına karşı tavırları da değişmektedir. Diğer zamanlarda babalarına karşı oldukça sevgisiz ve saygısız olan çocuklar, davetlerde babalarına sevgi gösterilerinde bulunmaktadırlar (Güntekin Tarihsiz: 71).. Bu tip davranışların romanda “iğrenç sahtekârlık” olarak nitelendirildiği görülmektedir (Güntekin Tarihsiz: 71).

Modern insanın tipik özelliklerinden biri de sınırsız bir tüketici olmasıdır. Bu özellikten kaynaklanan ve insanın birey olarak düşünülmesini gerektiren modern ideolojinin, insanın toplum içindeki yerinin geleneklere, statülere veya ait olunan toplumsal gruba göre belirlendiği bir toplumda varlık bulamayacağı açıktır (Köker 1995: 44): Romandaki karakterlerin bazılarında da tüketim çılgınlığının izleri görülmektedir. Zaman zaman “Batılı” hayat uyum sağlamak için gereksiz birçok harcama yapılmakta iken, zaman zaman da evdeki eşyalar satılmaktadır.

Yazarın üzerinde durduğu konulardan biri evlilik hayatındaki ve düşüncesindeki değişimlerdir. Romanda insanların evlilik hakkındaki değişen düşüncelerine dikkat çekmektedir (Güntekin Tarihsiz: 37): “... Her gün etrafında birtakım gençler görüyordu. Bunların çoğu ağız birliği etmiş gibi evlenmekten korkuyor veyahut alayla bahsediyorlar, bir çoğu da bunu bir ticaret işi addettiklerini, yani paralı kız aradıklarını açıkça söylüyorlardı...” Yazar, insanların evliliği artık maddi bir olay olarak değerlendirdiğini ve evliliğe “gereken” önemin verilmediğini göstermeye çalışmaktadır.

Modernleşme projesiyle beraber kadının “görevlerinde” de bazı değişiklikler olmuştur. Cumhuriyet erkeğinin imgelemindeki “yeni kadın”, ailevi içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan bir varlıktır (Berktaş 1998: 2). Romanda Hayriye Hanım’ın bazı yönleriyle böyle bir karakteri temsil ettiğini ifade edilebilir. Kendisine çocuklarına adayan Hayriye Hanım’ın bu tavrıyla, aslında onlara zarar vermektedir. Dolayısıyla eserde böyle bir anne modelinin eleştirildiğini söyleyebilmek mümkündür.

Modernleşmeyle beraber başlayan toplumsal değişim, ailenin içerik ve şekil itibarıyla değişime uğramasına sebep olmuştur. Toplumsal konum itibarıy-

le üst tabakada yer alan Tanzimat ailesi, Batılılaşmanın taraftarı ve gerçekleştirenisi olarak kendi toplumunun kültürel normlarıyla çatışma içine girmekten çekinmemiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler aile üyelerinin rollerinin değişimine neden olmuştur. Değişen roller ve beklentiler sonucundaki ahlaki deformasyon, hem bu dönemin hem de daha sonraki dönemlerin en çok ele alınan konularından olmuştur (Meriç 2000: 196). Bu değişikliklerin “Yaprak Dökümü”nde de ele alındığı görülmektedir.

Sonuç

Avrupa’da 17. yüzyılda başlayan ve bütün dünyayı etkisine altına alan modernlik yeni bir siyasal, ekonomik, sosyolojik ilişkiler biçimini de beraberinde getirmiştir. Avrupa’nın toplumsal, tarihsel koşullarında oluşan modernleşme, Türkiye gibi ülkelerde daha çok elit ve bürokrat kesimin önderliğinde Batıyı model alan bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat Dönemi’nde daha çok askerî ve teknik kaygılarla oluşturulan modernleşme projesi daha sonra toplumun tüm alanlarına yayılmıştır. Bu projenin topluma nasıl uygulanacağı konusunda ise önce Osmanlı’da daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu anlaşmazlığın sebebi ise, Batıdan yararlanmanın yolunun nasıl belirleneceğiydi. Aydınlar söz konusu tartışmaları romanlarda da gündeme getirmişleridir. Romanlarda çoğunlukla “yanlış anlaşılmiş Batılı yaşam biçiminin” insan ve toplum hayatı üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmektedir. “Batılı” tip genellikle “düzenbaz”, “züppe”, “yalancı”, “hoppa”, “eğlenceye düşkün”, “tüketici”, “ahlaksız” gibi olumsuz sıfatlarla, “Geleneksel/Doğulu” tip “doğru”, “dürüst”, “ahlaklı” gibi olumlu niteliklerle aktarılmaktadır.

Çalışmaya konu edilen üç romanda da “yanlış anlaşılmiş Batılı yaşam biçimi”nin eleştirildiği, kadın-erkek ilişkilerindeki, gündelik ve aile hayatındaki olumsuz etkilerine dikkat çekildiği görülmektedir. Üç romanda da genel itibarıyla “Batılı” karakterler “züppe”, “hoppa”, “ahlaki değerlerden yoksun”, “eğlenceye düşkün” vs gibi olumsuz özelliklerle aktarılırken “Doğulu/geleneksel” karakterler ise “doğru”, “dürüst”, “samimi”, “vatansever”, “ahlaklı”, “iyi eğitilmiş” gibi olumlu niteliklerle yansıtılmaktadır. Bununla birlikte “Doğulu/geleneksel” tipin Batının “iyi” yönlerini tarihsel kültüründen kopmadan özümsemiş karakterler olarak aktarıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yazarların, modernleşmeni yolunu ve ölçüsünü Batının sadece bilimsel, teknik, felsefi ilerlemesinin örnek alınarak Osmanlı/Türk geleneksel hayatının devam ettirilmesinde gördüklerini söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel 1999 *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Berkes, Niyazi, Tarihsiz *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Caporal, Bernard (1981), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Coşar, Simten “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme, ‘Patoloji’ ve Tıkanma, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 8.
- Çulhaoğlu, Metin (2001), “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu” *Modernleşme ve Batıcılık*, Ed: Tanıl Bora ve Murat Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, Ayşe “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Enginün, İnci (2004) “Osmanlıca’dan Modern Türkçe’ye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Der: Kemal Karpat, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göçek, Fatma Müge (1999), *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü*, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Güntekin, Reşat Nuri, Tarihsiz *Yaprak Dökümü*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kandiyoti, Deniz, (1996), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003), *Kıralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kasaba, Reşat (1999), “Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Ed: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kazancıgil, Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşum ve Kemalizm”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kudret, Cevdet (1998), *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Mahçupyan, Etyen (1999), “Osmanlı Dünyasının Zihni Temelleri Üzerine”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 8.
- Mardin, Şerif (1991), “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1999), “Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Ed: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Meriç, Nevin, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Miyasoğlu, Mustafa (1998), *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: İletişim Yay.

- Naci, Fethi (1990), *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul: Gerçek Yayıncılık.
- Onbaşı, Funda 1-4 “Geleneksel ve Modern: Sınırlar ve Geçirgenlikler Üzerine”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 25
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önertoy, Olcay (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, Emin (1999), *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Safa, Peyami, *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tekeli, İlhan, 1 “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, *Modernleşme ve Batıcılık*, Ed: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, Tamer (1991), *Osmanlı –Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Yalçın, Alemdar, *Sosyal ve Siyasal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara: Günce Yayıncılık.
- Yılmaz, Aytekin (1995), *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (1995), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.